

تحلیل سیاست خارجی و گرایش مذهبی ساسانیان در شاهنامه براساس نسخه طهماسبی

چکیده

تاریخ منبعی از اطلاعات در مورد رفتار شاهان و مردم از اعصار مختلف در اختیار ما قرار می‌دهد. شاهنامه و مروج‌الذهب نیز اطلاعات زیادی از شاهان گذشته و جامعه ایران را در خود جای داده‌اند. در این پژوهش کوشش شده است تا سیاست خارجی و گرایش مذهبی دوره ساسانیان با تکیه بر شاهنامه مورد بررسی قرار گیرد. این پژوهش به روش توصیفی و تحلیلی و با تکیه بر منابع کتابخانه‌ای انجام شده است. نتایج پژوهش حاکی از این است که در شاهنامه به دلیل ویژگی داستانی - تاریخی در شرح وقایع به اطناب گراییده است. فردوسی حکایات زیادی را در مورد برخی از شاهان این دوره ذکر کرده که در کتاب‌هایی مانند کارنامه اردشیر بابکان و تاریخ طبری ذکر شده و جنبه داستانی آن‌ها بیشتر است. فردوسی در شاهنامه بیشتر به شاهانی پرداخته که حکایت داستانی بیشتری دارند. نسخه شاهنامه طهماسبی نیز با نگاره‌های مربوط به شاهان ساسانی و مزدک به وجوهی از فضای سیاسی و مذهبی دوره ساسانی اشاره کرده است.

اهداف پژوهش:

۱. بررسی سیاست خارجی و گرایش مذهبی ساسانیان در شاهنامه.
۲. بررسی چگونگی انعکاس سیاست خارجی و گرایش مذهبی ساسانیان در شاهنامه طهماسبی.

سوالات پژوهش:

۱. سیاست خارجی و گرایش مذهبی ساسانیان در شاهنامه چگونه است؟
۲. سیاست خارجی و گرایش مذهبی ساسانیان در شاهنامه طهماسبی چگونه بازتاب یافته است؟

کلیدواژه‌ها: ساسانیان، شاهنامه، سیاست خارجی، اردشیر بابکان.

مقدمه

سلسله ساسانی آخرین سلسله پادشاهی ایران پیش از اسلام است که با شکست دادن اشکانیان روی کار آمدند. در کارنامه اردشیر بابکان فرایند تغییر حاکمیت اشکانی به ساسانی توسط اردشیر بابکان به مثابه مأموریتی الهی معرفی شده است (فره‌وشی، ۱۳۷۸: ۲۷). شاهان این سلسله حدود ۴۲۸ سال سلطنت کردند؛ در این دوران طولانی حدود سی پادشاه سلطنت کرده و هر یک حوادث را پدید آوردند. در این دوران حوادث سیاسی و اجتماعی مهمی روی داده است که بیشتر در رابطه با سیاست خارجی قابل بحث است. تواریخ راجع به این دوره فراوان نوشته‌اند اما باید بدانیم همه ادوار این سلسله پرماجرا نبوده است. برخی از شاهان ساسانی بیشتر معروف بوده و راجع به عملکرد سیاسی و زندگی شخصی آن‌ها بیشتر نوشته‌اند. در این دوره طولانی شاهد جنگ‌های مهمی با رومیان هستیم و همچنین اختلافات داخلی ایران بر سر سلطنت یا بر اثر ظهور ادیان تازه نیز بروز می‌کند. ظهور مانی در دوره شاپور ذوالاکتاف و مزدک در دوره قباد نمونه‌هایی از این دگرگونی‌هاست که با موافقت یا مخالفت‌هایی همراه شده و به شکست انجامیده است. اهمیت دوره ساسانی از این جهت است که به دست اعراب منقرض شدند. باتوجه به اهمیتی که این دوره در تاریخ ایران زمین دارد، کتاب‌های تاریخی مختلف حوادث این سلسله را نقل کرده‌اند.

در این پژوهش به روش توصیفی - تحلیلی به این موضوع پرداخته شده است که اخبار مهم دوره ساسانیان به‌ویژه در دوران شاهان معروف مانند: اردشیر، شاپور، انوشیروان، بهرام گور، شاپور ذوالاکتاف و قباد، در شاهنامه چگونه روایت شده است. درباره سیاست خارجی و گرایش مذهبی ساسانیان مقالات فراوانی نوشته شده است اما هیچ یک از آن‌ها به مقایسه میان تواریخ و اختلافات آن‌ها نپرداخته‌اند. اسلامی و صحرایی (۱۳۹۷) در مقاله «الگوی سیاست خارجی ساسانیان» ارتباط ایرانیان را با کشورهای دیگر در این دوره بررسی کرده و به این نتیجه رسیده‌اند که الگوی سیاست خارجی سلسله ساسانیان براساس دفاع از دین زرتشت و هویت ملی ایران‌شهر است.

رحمانی (۱۳۹۷) در مقاله «ساسانیان و ایده ایران» به مسئله زنده کردن سنت‌های تاریخی ایران در دوره ساسانی پرداخته است. در این مقاله به مباحث مذهبی و روابط ایران‌شهر با مسیحیان پرداخته شده است. حبیبی‌نژاد در مقاله «مراکز آموزشی ایران در دوره ساسانیان» با اشاره به فرهنگ‌دوستی شاهان این سلسله، مراکز آموزشی دوره ساسانی را معرفی و تشریح نموده است. سوران و همکاران (۱۴۰۲) در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل انتقادی گفتمان دینی-سیاسی در بخش تاریخی شاهنامه فردوسی» به مختصات دینی دوره ساسانیان در شاهنامه نیز پرداخته است.

نتیجه‌گیری

باتوجه به مطالبی که در شاهنامه و نگاره‌های نسخه طهماسبی راجع به دوره ساسانیان آمده مشخص می‌شود که فردوسی حکایات زیادی درمورد برخی از شاهان این دوره آورده است که در کتاب‌هایی چون کارنامه اردشیر بابکان و تاریخ طبری نقل شده و جنبه داستانی آن‌ها بیش از ارزش تاریخی می‌باشد. البته فردوسی هم در مورد بسیاری از شاهان به‌ویژه در اواخر دوره ساسانی به ایجاز گراییده و تنها نام و سال سلطنت را ذکر کرده است. فردوسی بیشتر به شاهانی می‌پردازد که حکایات داستانی بیشتری درباره آن‌ها نقل شده مانند بهرام گور و خسرو پرویز اختلافات دیگری که در شاهنامه دیده می‌شود مربوط به سال‌های سلطنت شاهان است که بیشترین اختلاف را در دوره اردشیر اول می‌بینیم. اغلب مورخان مدت پادشاهی اردشیر را حدود ۱۴ یا ۱۵ سال را ذکر کرده‌اند؛ اما فردوسی ۴۰ سال برای وی ذکر نموده که اختلاف مهمی است. فردوسی از فیروز خشنشده که پس از پوران مدت دو ماه شاه بود سخنی نگفته

است. در شاهنامه طهماسبی نیز به نوعی با پرداختن به شخصیت‌های تاریخی چون خسرو انوشروان، خسرو پرویز و مزدک به برخی نکات در خصوص سیاست خارجی و گرایش دینی دوره ساسانی اشاره شده است. در نسخه خمسه طهماسبی نیز به غالب جنگ‌های شاهان ساسانی و تحولات مذهبی چون قیام مزدک اشاره شده است.

منابع و مأخذ:

اسلامی، روح‌اله و صحرائی، محمد. (۱۳۹۷). «الگوی سیاست خارجی ساسانیان». پژوهشنامه ایرانی سیاست بین‌الملل. شماره ۲، ۲۰-۱.

اصفهانی، حمزه. (۱۳۴۶). تاریخ پیامبران و شاهان. ترجمه: جعفر شعار، تهران: بنیاد فرهنگ ایران.

ثعالبی، محمدبن اسماعیل. (۱۳۶۸). تاریخ ثعالبی. ترجمه و مقدمه: مجتبی مینوی، پیشگفتار و ترجمه: محمد فضائلی. تهران: نقره.

حبیبی‌نژاد، رضا. (۱۳۶۸). «مراکز آموزشی ایران در زمان ساسانیان». پارسه، ش ۱۸ و ۱۹، ۵۲-۲۶.

رحمانی، سامان. (۱۳۹۷). «ساسانیان و ایده ایران». جندی‌شاپور، ش ۱۵، ۱.

دینوری، احمدبن داود. (بی‌تا). اخبار الطوال. اصفهان: مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان (نشر دیجیتالی از روی نسخه خطی).

طبری، محمدبن جریر. (۱۳۶۲). تاریخ الرسل والملوک. ترجمه: ابوالقاسم پاینده. تهران: اساطیر.

عباس، احسان. (۱۳۴۸). عهد اردشیر. ترجمه: محمدعلی امام شوشتری، تهران: چاپخانه بهمن.

فردوسی، ابوالقاسم. (۱۹۶۸). شاهنامه. تصحیح: م.ن. عثمانوف، زیر نظر: ع. نوشین، مسکو: آکادمی علوم اتحاد شوروی.

فروهوشی، بهرام. (۱۳۷۸). کارنامه اردشیر بابکان به انضمام چند تاریخ دیگر. تهران: دانشگاه تهران.

کریستن سن، آرتور. (۱۳۸۵). ایران در زمان ساسانیان. ترجمه: رشید یاسمی، تهران: دنیای کتاب.

لوکونین، و.گ. (۱۳۵۰). تمدن ایران ساسانی، ایران در سده سوم تا پنجم میلادی. ترجمه: عنایت الله رضا، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.

مسعودی، ابوالحسن علی‌بن حسین. (۱۳۸۹). التنبیه و الاشراف. ترجمه: ابوالقاسم پاینده، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.

..... (۱۳۸۲). مروج الذهب. تهران: علمی و فرهنگی.

محمودآبادی، سید اصغر و آیینه‌وند، صادق. (۱۳۷۹). «نقد و بررسی تطبیقی منابع اسلامی و غربی در باب کتیبه‌های

اردشیر بابکان». مجله پژوهشی علوم انسانی دانشگاه اصفهان، دوره ۱۱، شماره ۲-۱، ۷۸-۶۱.

نولدکه، تئودور. (۱۳۵۸). تاریخ ایرانیان و عرب‌ها در زمان ساسانیان. ترجمه: عباس زریاب خویی، تهران: انجمن آثار ملی.

واسعی، علی‌رضا و سعیدی، محمدمهدی. (۱۳۸۹). «تاریخ به‌مثابه فرایند اندیشه در مروج‌الذهب و التنبیه والاشراف مسعودی». آیینه پژوهش. شماره اول، ۹۲-۷۱.